

Měnová unie, sociální politika a problém evropské identity odolné vůči přerozdělování

GEORG VOBRUBA**

Institut für Soziologie, Universität Leipzig, BRD

Monetary Union, Social Policy and the Problem of a Redistribution-Proof European Identity

Abstract: Though most scholars agree that the common European currency is an experiment of immense scale, the socio-political consequences have hardly been taken into account so far. The abandonment of national currencies means the renunciation of an important buffer-mechanism between different economies. Thus necessary changes in the exchange rates must be replaced by changing prices and wages or by mobility. If this does not work unemployment is likely to emerge. The political visibility of this cause for unemployment is likely to trigger demands for trans-national social political compensation. The willingness to contribute to this kind of trans-national social policy crucially depends on a feeling of belonging together, i.e. on a collective European identity. But the prerequisites for its development are lacking, hence setting narrow limits for redistribution on the European level. Thus unsolved social political tensions caused by the common European currency might threaten further European integration.

Sociologický časopis, 2000, Vol. 36 (No. 3: 275-284)

Společná evropská měna existuje již déle než jeden rok. Od počátku byla víra v euro předmětem velkého mezinárodního veřejného zájmu. Ovšem tento zájem byl pozoruhodně jednostranný, neboť se téměř výhradně zaměřoval na krátkodobé vnější účinky eura, zejména na jeho vztah k americkému dolaru. V tomto článku se budu věnovat některým dlouhodobým vnitřním účinkům, které euro pravděpodobně bude mít.

I.

Ačkoliv bylo zřejmé, že měnová unie je „technicky a politicky (...) velmi složitým experimentem“ [Padoa-Schioppa 1994: 163] nebo cestou do „země nepoznané“ [Issing 1996: 201], většina evropských badatelů ani nezmínila možnost sociálně-politických a sociálních konfliktů s ní spojených [srov. Deutsche Bundesbank 1996].¹ Jistý pragmatický optimismus ohledně měnové unie je pochopitelný, může být však zavádějící. Ignorování možných sociálních dopadů pravděpodobně vyústí v chybějící vědomí toho, jak se s nimi vyrovnat. To pak může ohrozit i úspěch měnové unie samotné.

Mimoevropští analytici a pozorovatelé si to uvědomují lépe: „Čím dále se bude Evropská unie snažit postupovat po cestě integrace, tím větší bude cena solidarity. Podle konkrétní formy, kterou na sebe měnová unie vezme, budou možná nezbytné obrovské

*) Tento článek jsem psal jako host Remarquova ústavu Newyorské univerzity. Děkuji tomuto ústavu a jeho řediteli Tony Judtovi za pohostinství a podporu.

**) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Prof. Dr. Georg Vobruba, Institut für Soziologie, Universität Leipzig, Burgstraße 21, D-04109 Leipzig, BRD, tel. +49 341 97 35640, e-mail vobruba@rz.uni-leipzig.de

¹) Pozoruhodnou výjimkou je Paul Teague [1998].

přesuny prostředků, které by vyrovnaly rozdíly v příjmech. Alternativou je regionálně koncentrovaná masivní nezaměstnanost, vysoká migrace v rámci EU, nebo obojí“ [Hama 1996: 79, Eichengreen 1993: 192f.].

Proč by měla měnová unie vyvolat takové náklady?

V tomto článku předkládám řetězec úvah o možných dlouhodobých důsledcích evropské měnové unie na vývoj evropské sociální politiky. Rozdělil bych je do dvou okruhů. Na jedné straně se budu zabývat sociálně-politickými problémy, které vyplynou z měnové unie v Evropě. Na druhé straně se pokusím říci něco o sociálně-politické redistribuci a kolektivních identitách. Doposud téměř nedocházelo ke spojení sociální politiky s kolektivní identitou. Pokud vím, oněch několik málo pokusů spojit sociální politiku s identitou [Taylor 1998] se zaměřilo na problém definice identity žadatelů, namísto aby se zabývaly vztahem mezi žadatelem a přispěvatelem. Já si ovšem myslím, že tento vztah by měl stát v popředí zájmu, neboť ochota lidí přispívat na sociální politiku nemůže být ani zdaleka považována za jistou. Naopak: proveditelné finanční vyrovnání mezi lidmi z různých částí Evropy vyžaduje pocit sounáležitosti, který vůbec není samozřejmý.

Termín „kolektivní identita“ budu používat v následujícím zúženém smyslu: jde o pocit sounáležitosti, jehož důsledkem je ochota podělit se o část vlastního příjmu s kýmisi neznámým. Tím se přibližuji k pojmu „kolektivní identita“ v běžném smyslu, kdy spojuji představu kolektivní identity s materiálními zájmy. Většina badatelů zachází s kolektivní identitou jako s konceptem napomáhajícím integrovat normativní přesvědčení a práva a jako s cílem o sobě [Calhoun 1994]. A mnoho badatelů se zabývá popisem těchto identit s normativními implikacemi.

Můj přístup tedy stojí proti těmto pokusům, ale z určitého úhlu pohledu je může i doplňovat. Odborníci, kteří předkládají veřejnosti normativní modely kolektivní identity, mohou mé úvahy chápat jako příspěvek k následujícím otázkám: Za jakých podmínek může veřejnost přijmout a osvojit si žádoucí normativní modely kolektivní identity? Jsou normativní požadavky, které z modelů kolektivní identity vyplývají, slučitelné se zájmy lidí? Budou lidé ochotni či schopni chovat se podle těchto normativních požadavků? Toto jsou – alespoň z pohledu uplatňování evropské sociální politiky – nejdůležitější aspekty kolektivní evropské identity.

II.

Mým východiskem je společná evropská měna, euro. Jaké následky bude mít pro sociální politiku?

Když otevíráme tento problém, nesmíme zapomínat, že euro je spíše podivná záležitost. Jde o společnou měnu různých ekonomik. Není však tato společná měna spíše nástrojem k vytvoření společné ekonomiky? Dlouhodobě možná ano. Ale krátkodobě jsou v Evropě stále různé ekonomiky s různými ekonomickými styly a – což je nejdůležitější – s různou produktivitou. Jak ukazuje Ricardův teorém, v širokém časovém horizontu ani různé úrovně produktivity nezabrání ekonomické směně se vzájemným prospěchem. To ovšem vyžaduje dlouhý a namáhavý proces adaptace, který vytváří mnoho sociálních problémů v krátkém časovém horizontu. Dosažení dlouhodobého cíle společné ekonomiky vyžaduje řešení krátkodobých problémů. Setkáváme se zde s velice běžným dilematem politického vládnutí: úspěch politického dlouhodobého projektu bývá ohrožen krátkodobými důsledky opatření, která jsou nutná pro jeho uskutečnění [Vobruba 1991].

V minulosti se různé evropské ekonomiky vyvíjely rozdílně. Úspěšná ekonomická interakce mezi odlišně se vyvíjejícími ekonomikami vyžaduje pro svou existenci jistý tlumící mechanismus. Existují různé způsoby absorpce rozdílů mezi produktivitami různých ekonomik. Pro zjednodušení si představme dvě země s rozdílně se vyvíjející produktivitou. Při podobných nákladech, zejména mzdových a ke mzdám vztahených, bude zboží méně produktivní ekonomiky dražší, tedy neprodejné na vnějším trhu, a proto se lidé z méně produktivní ekonomiky stanou chudšími. V důsledku toho se sníží jejich poptávka po zboží importovaném z produktivnější ekonomiky, což tuto bohatší ekonomiku také negativně postihne. To je v kostce přesně to, co se dnes děje mezi USA a Evropou na straně jedné a chudými ekonomikami Dálného východu a Ruska na straně druhé. Samozřejmě můžeme zapomenout na předpoklad podobných mzdových nákladů v obou typech ekonomik. Díky nízkým mzdám v méně produktivní ekonomice bude její zboží více konkurenceschopné. To však v žádném případě není udržitelné řešení. Na jedné straně nízké mzdy pravděpodobně povedou k dalšímu zvětšení rozdílů v produktivitě, na druhé straně povedou ke zbídačení populace v méně produktivní ekonomice, následkem čehož se sníží poptávka po importovaném zboží.

První výsledek, se kterým se můžeme setkat v integrovaném světě, je fakt, že ekonomické problémy chudší ekonomiky pravděpodobně způsobí problémy i ekonomice bohatší. Je tedy v zájmu bohatší ekonomiky, aby něco učinila pro ekonomiku chudší. Tento vzorec skrytých nadnárodních vztahů nazývám „sobecká pomoc“ [srov. Vobruba 1996].

Jaké jsou tlumiče rozdílů v produktivitě mezi různými ekonomikami? Jedním způsobem je devalvace měny méně produktivní země. Devalvace měny země znamená snížení cen jejího zboží podle jiné měny, čímž se usnadní přístup tohoto zboží na trhy produktivnější ekonomiky. Jinými slovy, konkurenceschopnost zboží z méně produktivní ekonomiky se zvýší, zatímco konkurenceschopnost zboží z produktivnější země se (o něco málo) sníží.

Na první pohled to vypadá jako jednostranné opatření ve prospěch méně produktivní ekonomiky. Jak ale ukázaly naše úvahy o propojení takových dvou ekonomik a výsledná logika „sobecké pomoci“, mírná devalvace je společným zájmem obou ekonomik. Stručně řečeno: vysoce produktivní ekonomiky musejí tolerovat alespoň mírnou devalvací méně produktivních ekonomik ve smyslu opatření „sobecké pomoci“. Tolerování devalvace znamená pro bohatou ekonomiku tolerování konkurenčních výhod chudé ekonomiky. Bohatá ekonomika se vzdá části svého bohatství, aby zabránila kolapsu chudší ekonomiky a všem následným ničivým dopadům.

V Evropě takové mechanismy více či méně úspěšně fungovaly od konce druhé světové války [Spahn 1997]. Mezi lety 1979 a 1987 se prováděly kontinuální úpravy směnných kursů. Následné pokusy o jejich ustálení skončily kolem roku 1992 kolapsem Evropského měnového systému. Po roce 1993 se kursy pohybovaly v mnohem menším rozmezí, než by povolilo dopředu připravené spektrum. V tomto období se zjevně nevyužilo tlumících mechanismů, neboť již byla anticipováno omezení měnové unie. Tolerována byla tudíž i dodatečná nezaměstnanost. Nicméně divergentní vývoj jednotkových mzdových nákladů naznačuje další potřebu tlumičů.

Pevné vazby mezi měnami byly úspěšné pouze mezi ekonomikami, jejichž produktivita se vyvíjela téměř paralelně. Takový je případ Německa a Rakouska (většina

Rakušanů určitě neví, že ve skutečnosti ani vlastní měnu nemají). V jistém smyslu by bylo možno říci, že toto byl důkaz síly slabých pout.

Právě tento mechanismus byl opuštěn, když se zavedla společná měna. Euro pevně spojuje rozdílné evropské ekonomiky. Rozdíly v jejich vývoji nevyhnutelně povedou k ekonomickému selhání těch států, ve kterých vývoj produktivity zaostává. Ekonomiky s nižší produktivitou jsou nyní vystaveny konkurenci na společném trhu bez jakékoliv ochrany vlastní měny. Za předpokladu, že tyto ekonomiky nemohou kompenzovat své nevýhody snížením mezd a mzdových nákladů, objeví se zvýšení míry nezaměstnanosti, které bude způsobeno nejméně dvěma faktory. Na jedné straně firmy ze země s nižší produktivitou neuspějí v konkurenci s firmami ze zemí s vyšší produktivitou. A na druhé straně budou muset své dluhy platit v tvrdší měně, než ve které byl obdržen úvěr. Přesně to se stalo, navíc v extrémní míře, během sjednocení Německa. Nahrazení východoněmecké marky západoněmeckou markou (DM) vedlo k obrovskému dlužnímu zatížení prakticky všech východoněmeckých firem.

Celkově vzato, společná měna bude pravděpodobně tlačit na firmy z méně produktivních částí Evropské unie dvojím způsobem: na jedné straně budou tyto firmy na trzích zboží vydělávat pravděpodobně méně, na druhé straně budou na finančních trzích pravděpodobně platit více. Oba faktory nakonec vyústí v nezaměstnanost.

Dalším mechanismem, který vyrovnává ekonomické rozdíly mezi zeměmi, je migrace. Srovnání mezi integrovanějšími USA a méně integrovaným evropským společenstvím ukazuje, že migrace jako vyrovnávací mechanismus skutečně funguje. „Rozdíly v nezaměstnanosti jsou v USA menší než v EU. Rychlost přizpůsobení regionálním šokům na trhu práce je v USA vyšší než v EU“ [Eichengreen 1997: 46]. Existují však vážné pochybnosti, zda bude další evropská integrace doprovázena zvýšením mezinárodní mobility na trhu práce. Rozdílné jazyky, regionální specializace, vysoká míra nezaměstnanosti v téměř všech členských státech a strach z cizinců mohou být jen těžko příznivými faktory, které migraci odstartují. Máme dostatečné empirické důkazy o tom, že odstranění překážek pracovní mobility mělo zatím jen malý vliv na migraci uvnitř EU [Flanagan 1993].

III.

Za těchto okolností je potřeba najít jiný typ tlumiče mezi rozdílně se vyvíjejícími ekonomikami.

Rostoucí míra nezaměstnanosti představuje politicky jasně viditelné náklady za společnou měnu. Termín „viditelné náklady“ znamená, že lidé, kteří ztratili práci, stejně jako i jiní, mohou euro označit za hlavní příčinu své nepříjemné situace, a mohou také označit odpovědné aktéry. Jsou to ti, kdo činí politická rozhodnutí, a dále silní ekonomičtí aktéři ve vysoce produktivních ekonomikách. Je jasné, kdo nese následky společné měny, stejně jako je jasné, kdo za to může. Taková „vysvětlení“ mohou a nemusí být realistická – v každém případě ale povedou k požadavkům nápravy. Pravděpodobně se tedy objeví vážný problém mezinárodní legitimacy. To povede k sociálně politickým požadavkům typu „způsobujete-li nezaměstnanost, musíte za to zaplatit“.

Dnešní běžná politická rétorika tvrdí, že měnová unie bude sloužit „ku prospěchu všem“. Avšak jako téměř všechny politické debaty provázající procesy modernizace a transformace, i tato rétorika ignoruje negativní krátkodobé účinky a (pravděpodobně) přehání pozitivní aspekty dlouhodobého účinku společné měny.

Někteří političtí aktéři v bohatých členských státech jsou spíše realističtí než diplomatičtí. Tento problém již očekávají. Jde zejména o strach pana Stoibera, premiéra Bavorska, který varoval, že euro může způsobit další požadavky peněžní kompenzace. Dokáže se EU s těmito dodatečnými problémy způsobenými měnovou unií vyrovnat?

IV.

EU není obecně připravena řešit sociálně politické problémy. Může se jim tedy vyhnout? To je otázka možností expanzivní politiky zaměstnanosti na evropské úrovni. Omezím se na dvě stručné poznámky.

Všechny důležité návrhy, o kterých vím, operují podle vzoru „stejná procedura na vyšším stupni“. Neokeynesiánská opatření stejně jako obnovený korporatismus, které zjevně selhávají na národní úrovni, byly navrženy jako vhodnější pro úroveň evropskou. To však vyvolává vážné pochybnosti. Základním problémem všech těchto návrhů je, že neanalyzují systémové důvody minulých selhání. Takové důvody nelze obejít změnou národní úrovně za evropskou. Všechny naděje vkládané v evropský korporatismus jsou marné, protože chybějí dvě základní podmínky. Na evropské úrovni neexistují ani dobře organizované korporace, které by byly schopny ukázat své členy, ani centrální vláda, která by mohla popohánět samoregulaci korporací realistickými hrozbami státní intervence [Vobruba 1995]. Aniž by přispěly k řešení problémů zaměstnanosti a sociálních jistot, takové návrhy demonstrují nedostatek potřebného pochopení základních podmínek korporativistických uspořádání. Ale také návrhy jako Liepietžūv [1996] nebo plán některých švédských odborníků na postmaastrichtskou „sociální Evropu“ zůstávají voluntaristické.

Navíc pak Maastrichtská smlouva se svým systémem pokut za porušení cílů měnové stability prodlužuje monetaristické prostředí tím, že omezuje všechny typy expanzivní politiky zaměstnanosti [Teague 1998]. Musíme si proto uvědomit, že také na nadnárodní úrovni je konec společnosti s plnou zaměstnaností nevyhnutelný. Nicméně se teprve uvidí, zda se pro některé jednotlivé členské státy Evropské unie opravdu stane vysoce riskantní záležitostí porušit pravidla stability a odmítnout pokutu zaplatit.

V každém případě se ovšem musí nějakým způsobem vyrovnat nedostatek pružnosti mezi rozdílnými ekonomikami způsobený společnou měnou.² Stěží si dovedu představit jiné řešení než rozšíření evropské sociální politiky. Je však vůbec nějaký požadavek sociálně politické kompenzace problémů způsobených eurem realistický?

Jistěže nějaká evropská sociální politika už existuje. Při porovnání regulativní a redistributivní sociální politiky lze říci, že první typ zažil na evropské úrovni pozoruhodný vývoj, zatímco druhý typ daleko zaostává. Zaměření na regulativní sociální politiku má své příčiny v dominantní logice „negativní integrace“, tj. že sociální politika se využívala především k řešení překážek na společném trhu. Vedlo to k celoevropským jednotným pravidlům na ochranu práce. Tento problém opakovaně zdůrazňoval Majone [1994]. Na druhé straně redistributivní sociální politika není dostatečně vyvinutá a nejsou patrné žádné

²) Odhaduje se, že rozdíly mezi jednotlivými státy USA byly vyrovnány pomocí daní a převodů až do výše 40 procent. Tento „výsledek by znamenal, že i měnová unie USA se svou relativně mobilní pracovní silou se silně spoléhá na daňové převody na kompenzaci regionálních šoků“ [Obstfeld a Peri 1998: 237]. Protože mobilita pracovních sil v Evropě jen stěží dosáhne americké úrovně, potřeba mechanismu mezistátního daňového vyrovnání bude o to větší. Už MacDougallova zpráva (1977) navrhovala rozpočet pro EHS kolem 5-7 procent HDP jako jisté finanční vyrovnání mezi členskými státy.

známky budoucí změny. Agrární politika EU, kterou někteří odborníci chápou jako jisté jádro redistributivní evropské sociální politiky, je nešťastným dědictvím a v žádném případě ne slibným projektem EU [Judt 1996]. To se ukáže nejpozději během procesu integrace některých středoevropských zemí k EU. V současné době vůle k redistributivní evropské sociální politice chybí. Může to změnit běh další evropské integrace?

V.

Zřejmé potíže, jak se vyrovnat se sociálně politickými problémy, které vyvolala měnová unie, mě přivádějí k druhé otázce: Mají populace členských států EU společné vědomí sounáležitosti? Existuje kolektivní evropská identita, která by byla základem sociálně politické redistribuce? Tyto otázky v sobě nesou jisté teoretické předpoklady, které musím alespoň jasně formulovat.

Jako výsledek strukturální změny z tradičního v moderní chápání světa a sebe sama je sociální jednání v ryze moderních společnostech vztaženo k zájmům [Dux 1982, Hirschman 1977]. V běžných případech zájmy chování lidí buď přímo řídí, nebo pro ně alespoň vyznačují rámec. Neznamená to ale, že všichni lidé jsou egoističtí. Vztažení modernity k individuálním zájmům není empirické tvrzení, nýbrž metodologický požadavek. Znamená to, že člověk si musí být neustále vědom toho, že zájmy ohrožují normativní orientace vedené vírou v kolektivní identitu. Zda se tak děje, či nikoliv je empirickou otázkou.

Pokud zavedeme kolektivní identitu jako předpoklad ochoty k redistribuci, zavedeme ji jako něco, co přesahuje individuální zájmy. Pokud tedy kolektivní identitu chápeme jako něco víc než pouhé vyznání bez důsledků, musí být testovatelná požadavky redistribuce. Existuje tedy kolektivní evropská identita, která by mohla podpořit sociálně politickou redistribuci?

VI.

Téměř po celou dobu vývoje EU byla otázka evropské identity, o níž by se opíraly požadavky nadnárodní redistribuce, skryta za vírou, že proces evropské integrace je nikdy nekončící hrou s pozitivním konečným výsledkem. Ať tomu už v minulosti bylo jakkoliv, v budoucnosti to v žádném případě platit nebude. Neznamená to nutně, že další integrace skončí celkově s nulovým výsledkem a vyústí do neúnosných distribučních konfliktů. Rozdílné distribuční účinky měnové unie, v krátkém i dlouhém časovém horizontu, postihnou při nulovém výsledku hry menší část populace v bohatších zemích a větší část v chudších zemích. Přínejmenším v krátkém časovém horizontu jsou jednotlivé země personálně i teritoriálně postiženy nerovnoměrně. A to je okamžik, kdy se o své nároky začne hlásit redistribuce a kdy se otevírají sociální konflikty a problém legitimacy.

Sdílejí populace v bohatších zemích pocit sounáležitosti a zodpovědnosti za populace z chudších zemí, i když je to nákladné? Podívejme se nyní krátce na různé konstelace finančních struktur, sociálně politických plateb a jejich legitimitu. Tyto modely lze popsat na spektru mezi ryze intertemporální a ryze interpersonální redistribucí.

I. V mnoha případech dominuje intertemporální redistribuce. Znamená to, že existuje blízký vztah mezi individuálním příspěvkem a sociálně politickou platbou. Lidé přispívají na platby, které dostanou později. Příkladem je francouzský a německý systém důchodového zabezpečení. Tento typ intertemporální redistribuce se zjevně nehodí na náš případ, neboť na rozdíl od důchodů jsou v něm přispěvatelé a příjemci teritoriálně oddělení.

2. Redistribuce probíhající bez předběžné znalosti, zda půjde o interpersonální nebo pouze o intertemporální typ. Znamená to, že lidé přispívají na sociálně politické platby, aniž by věděli, zda je budou v budoucnu potřebovat a zda je dostanou, či ne. Tento model představuje evropské systémy pojištění proti nezaměstnanosti.
3. V případě právě interpersonální redistribuce přispěvatelé vědí, že nikdy nedostanou přímý výnos. Platí to ve vztahu mezi bohatými a chudými lidmi ve fragmentovaných společnostech – ačkoliv ovšem někteří bohatí mohou být uvedeni v omyl, pokud jde o riziko jejich zchudnutí. Zejména se to týká také vztahu mezi přispěvateli z bohatých zemí a příjemci ze zemí chudších. Představitelé dánské, rakouské nebo německé střední třídy se téměř nikdy nebudou ucházet o sociální podpory v Portugalsku. Proč by tedy měli být ochotni přispívat?

Toto je bod, kdy vyvstává otázka právě kolektivní evropské identity. Jde o identitu ve smyslu sounáležitosti, i když přijde draho.

VII.

Kolektivní identity nevznikají z prázdna. Lepsius nedávno zdůraznil, že vývoj kolektivní identity potřebuje jako svůj předpoklad institucionální strukturu. „Tvorbě vědomí předchází tvorba institucí“ [Lepsius 1997: 949]. Proč potřebuje kolektivní identita politické instituce jako svůj opěrný pilíř? Důvodem je na jedné straně skutečnost, že moderní kolektivní identity jsou založeny na zájmech, nebo musí alespoň obstát v praktických testech jejich prosazování, přičemž z druhé strany v moderních společnostech instituce formují zájmy. Trvalá existence institucí podporuje vznik stabilních očekávání, která určují typ zájmů a způsob, jakým by mohly být sledovány. Přesně to chybí v EU. Proto vývoj kolektivní identity, včetně „myšlenky solidarity Evropanů, která musí legitimizovat asymetrii mezi národním příjmy z daní a evropskými výdaji z daní“ [Lepsius 1997: 952], čelí několika překážkám.

Kolektivní identita, která má být politicky významná, nemůže vzniknout jinak než ze vztahu k politickým institucím, někdy také z konfliktu. To vyžaduje jasně vymezenou politickou odpovědnost. Musí být jasné, kam směřovat individuální zájmy, požadavky a projevy nespokojenosti. Politická struktura Evropské unie ani zdaleka nemůže těmto projevům vyhovět. Na jedné straně již mnoho členských států EU přesunulo mnoho kompetencí na evropskou úroveň a někdy mají sklon tyto přesuny odpovědnosti přehánět, aby se vyhnuly obvinění [Vobruba 1997a]. Navíc národní politici aktéři přesunuli velkou část odpovědnosti na ekonomické aktéry, což je možná další strategie, jak se vyhnout obvinění, ale jistě je to situace, která způsobuje „koordinační deficit uvnitř EU“ [Teague 1998: 129]. Na druhé straně národní vlády zůstávají viditelnými centry všech hlavních politických rozhodnutí. Tato neshoda mezi institucionálním uspořádáním a veřejným vnímáním politických procesů, která je zesílena politickými strategiemi vyhýbání se obvinění, způsobuje zmatení mezi politickým systémem a veřejností. V politickém systému chybí viditelný opěrný pilíř, který by vývoj evropské identity podpořil. Z pohledu občanů zůstává Evropská unie zaštitěna národními vládami, a je tudíž téměř nedosažitelná a nepochopitelná – proč tedy investovat do něčeho tak neznámého?

To vede k druhému problému. „Jazykové spojení je pravděpodobně tou nejsilnější a nejtrvalejší vazbou, která může sjednotit lidstvo“ [Tocqueville 1961: 14]. Především v Evropě chybí společný jazyk. Souhlasím s většinou badatelů, že toto je nejzávažnější překážka vývoje evropské identity. Myšlenka Davida Laitina [1997], že zvláštním zna-

kem evropské identity je právě její mnohojazyčnost, nebo pokus J. H. H. Weilera [1997: 510] vytvořit „mnohonárodní občanství“ [podobně i Habermas 1996] vypadají na první pohled pěkně. Ale obávám se, že tyto myšlenky jsou založeny na jednoduchém omylu, kdy vnější pozorovatel může Evropu ztotožňovat s mnohostí jazyků nebo národů, je však nadmíru sporné, zda sami Evropané cítí sounáležitost právě na základě těchto mnohostí.³ Právě tento problém musím zdůraznit ještě jednou: pro účely legitimizace sociálně politické redistribuce je důležitý zejména pocit sounáležitosti lidí.

Interakce problému jazyka a institucionální konfúze vytváří velké překážky pro vývoj evropské veřejné sféry. V Evropě pravděpodobně nevzniknou celoevropská média (noviny, televize) jako institucionalizovaný systém vzájemného pozorování mezi občany, zájmovými skupinami a politickými elitami [Gerhards 1993: 98]. V důsledku toho také asi ani nevznikne něco jako „evropské finanční vyrovnání“ obdobné finančnímu vyrovnání mezi spolkovými zeměmi v Německu, které reguluje konflikty zájmů mezi jednotlivými regiony a pomáhá tak rozvoji vztahů mezi přispěvateli a příjemci, které jsou otevřené veřejné diskusi a jednání.

Bude pokračovat výstavba evropských institucí? Samozřejmě že ano, ale vyžádá si nějaký čas. Vývoj institucí a intenzivní jednání elit mohou napomoci vývoji kolektivní evropské identity. Otevřenou otázkou je, zda je tento vývoj dostatečně rychlý na to, aby absorboval alespoň část sociálně politických problémů způsobených společnou měnou. Výstavba institucí a vývoj legitimizace si navzájem překážejí.

VII.

Při úvahách nad kolektivní evropskou identitou a „myšlenkou solidarity“ (Lepsius), které by mohly podpořit evropskou sociální politiku, by se neměl přehlížet fakt, že vývoj vlastně probíhal opačným směrem: ve skutečnosti jsme zažili kolaps existujících teritoriálně vázaných kolektivních identit. Omezil se jen na některá pozorování podobná těm, které jsem učinil – podobně jako Tony Judt⁴ – v poněkud odlišných kontextech [Judt 1996: 110 an., Vobruba 1997b].

Během posledních let jsme zaměřili pozornost na několik politických projektů a procesů státního rozdělení, například v Belgii, Španělsku, Kanadě, Československu a Itálii. Některé byly úspěšné, jiné nikoliv. Některé byly více realistické, jiné méně. Avšak všechny tyto pokusy mají jeden skrytý společný znak: rozdíly v majetnosti se projevují jako rozdíly teritoriální. V Itálii vidíme bohatší sever a chudší jih, Belgie má bohatší vlámskou a chudší valonskou část apod. Již samotný fakt, že majetkové rozdíly mohou být vztaženy k území, vede ke konfliktům zájmů, které vyvolávají teritoriální otázky a navozují tedy teritoriální řešení. Tato tendence je někdy ještě posílena tradičními kulturními a náboženskými rozdíly. „Nechceme platit za ty lidi na jihu a navíc být potlačováni zbraněmi, které si oni koupili za naše peníze“, řekl mi jeden slovinický manažer socialistické jugoslávské firmy v roce 1988.

Posledním příkladem pokusu opustit finanční vyrovnání teritoriálně vyjádřených rozdílů v majetnosti je Německo. Celý model vznikl tímto způsobem: zaprvé ihned po

³) Představte si Olympijské hry s jediným evropským týmem!

⁴) Přesto ale s Judtem nesouhlasím, že tato rozdělení jsou „premoderní“ [Judt 1996: 110]. Protože jsou téměř vždy vedena zájmy a nikoli například náboženským přesvědčením, považuji je za ryze moderní sledování zájmů.

roce 1989, při snaze vyrovnat teritoriální rozdíly, byla vystavena těžké zkoušce tolerance k redistribuci. Dodnes pochází více než polovina HDP v „nových zemích“ ze západních spolkových zemí. V Německu byla – a stále je – překvapivě vysoká míra akceptace plateb za jednotu, i když byla zmírněna rostoucím státním dluhem. Ale v minulém roce političtí představitelé bohatších spolkových zemí (zejména Bavorska a Bádenska-Württemberska) naznačili, že už nejsou ochotni platit za – jak to oni nazývají – problémy zemí s horšími výsledky, které vznikají jejich vlastní vinou, a tak narušovat všechny podněty těchto zemí si vlastní problémy řešit svojí silou. V technickém slova smyslu je tato stále pokračující diskuse o finančním vyrovnání mezi zeměmi ve smyslu politickém redefinicí běžně sdílené „myšlenky solidarity“.

Jak se můžeme poučit? Lze načrtnout dvě řešení. Jednodušším řešením je, když budeme čelit nárůstu teritoriálního sobectví téměř všude, čímž se drasticky sníží veškeré naděje jakéhokoli politického programu nadnárodní evropské sociální politiky.

Sofistikovanější, i když zároveň spekulativnější řešení by mohlo vzít v úvahu, že jisté možnosti skýtá i vývoj na nadnárodní a regionální úrovni, který poněkud narušil národní státy. Mohl by dvojitý útok na národní stát shora i zdola přinést nějaké příznivé výsledky? Otázka v našem konkrétním případě je tato: bude další diferenciací kolektivních identit na úrovni nižší, než je národní stát, podporovat vznik kolektivní identity nad národní úrovní, která bude dostatečně silná na to, aby umožnila uspokojivé finanční vyrovnání v celoevropském rámci? V nejhroším případě povede diferenciací ke spojení bohatých regionů proti ostatním [Judt 1996: 113]. V nejlepším případě se taková aliance bohatých regionů spojí s regiony chudšími díky „sobecké pomoci“ a některým pozůstatkům národní identity, čímž vzniknou spojovací články mezi majetnou aliancí a chudým zbytkem. Tak se – ironií osudu – národní identity mohou stát základem pro rozvíjení těsnější integrace na evropské úrovni.

Z angličtiny přeložila Zuzana Gabajová

GEORG VOBRUBA je profesorem sociologie na univerzitě v Lipsku, zabývá se sociologickými aspekty sociální politiky, práce a s tím související problematikou globalizace.

Literatura

- Calhoun, Craig (ed.) 1994. *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Deutsche Bundesbank (ed.) 1996. *Monetary Policy Strategies in Europe*. München: Vahlen.
- Dux, Günter 1982. *Die Logik der Weltbilder*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Eichengreen, Barry 1993. „European Monetary Unification and Regional Unemployment.“ Pp. 188-218 in *Labor in an Integrated Europe*, ed. by Lloyd Ulman, Barry Eichengreen and William Dickens. Washington, DC: The Brookings Institution.
- Eichengreen, Barry 1997. *European Monetary Unification: Theory, Practice, and Analysis*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Flanagan, Robert 1993. „European Wage Equalization since the Treaty of Rome.“ Pp. 167-187 in *Labor in an Integrated Europe*, ed. by Lloyd Ulman, Barry Eichengreen and William Dickens. Washington, DC: The Brookings Institution.
- Gerhards, Jürgen 1993. „Westeuropäische Integration und die Schwierigkeiten der Entstehung einer europäischen Öffentlichkeit.“ *Zeitschrift für Soziologie* 22: 96-110.
- Habermas, Jürgen 1996. *Between Facts and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Hama, Noriko 1996. *Disintegrating Europe. The Twilight of the European Construction*. Westport, CT: Praeger.
- Hirschman, Albert O. 1977. *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before its Triumph*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Issing, Otmar 1996. „Monetary Policy Strategies.“ Pp. 198-209 in *Monetary Policy Strategies in Europe*, ed. by Deutsche Bundesbank. München: Vahlen.
- Judt, Tony 1996. *A Grand Illusion? An Essay on Europe*. New York: Hill and Wang.
- Laitin, David 1997. „The Cultural Identities of a European State.“ *Politics and Society* 25: 277-302.
- Lepsius, M. Rainer 1997. „Bildet sich eine kulturelle Identität in der Europäischen Union?“ *Blätter für deutsche und internationale Politik*, No. 8: 948-955.
- Liepietz, Alain 1996. „Social Europe, the Post Maastricht Challenge.“ *Review of International Political Economy* 3: 369-379.
- Majone, Giandomenico 1994. „The Rise of the Regulatory State in Europe.“ *West European Politics* 17: 77-101.
- Obstfeld, Maurice, Giovanni Peri 1998. „Regional Non-Adjustment and Fiscal Policy.“ *Economic Policy*, No. 26, April 1988: 207-259.
- Padoa-Schioppa, Tommaso 1994. *The Road to Monetary Union in Europe*. Oxford: Clarendon Press.
- Spahn, Heinz-Peter 1997. „Credibility, Reputation, and the Instability of the EMS.“ Pp. 235-251 in *Money, Financial Institutions, and Macroeconomics*, ed. by A. J. Cohen et al. Boston: Kluwer.
- Taylor, David 1998. „Social Identity and Social Policy: Engagements with Postmodern Theory.“ *Journal of Social Policy* 27, Part 3.
- Teague, Paul 1998. „Monetary Union and Social Europe.“ *Journal of European Social Policy* 8: 117-138.
- Tocqueville, Alexander de 1961. *Democracy in America*. New York: Schocken Books.
- Vobruba, Georg 1991. *Jenseits der sozialen Fragen*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Vobruba, Georg 1995. „Social Policy on Tomorrow's Euro-Corporatist Stage.“ *Journal of European Social Policy* 5: 303-315.
- Vobruba, Georg 1996. „Self-interested aid: Belated Modernization and Interwoven Interests Between East and West.“ *Crime, Law and Social Change* 25: 83-93.
- Vobruba, Georg 1997a. „Social Policy for Europe.“ Pp. 105-120 in *The Social Quality of Europe*, ed. by Wolfgang Beck et al. Dordrecht: Kluwer Law International.
- Vobruba, Georg 1997b. „Grenzen von Staatgrenzen.“ S. 163-173 in *Autonomiegewinne, Sozialstaatsdynamik, Moralfreiheit, Transnationalisierung*, hrsg. von Georg Vobruba. Wien: Passagen.
- Weiler, J. H. H. 1997. „To be a European citizen – Eros and Civilization.“ *Journal of European Public Policy* 4: 495-519.